

VITEJII LUI ȘTEFAN CEL MARE

ANTON BALOTĂ

Faima lui Ștefan cel Mare, crearea vitejilor săi și tradițiile răzășești care evocă vremurile sale constituie trei aspecte ale aceleiași probleme social-economice a istoriei moldovene din a doua jumătate a secolului al XV-lea. Cercetarea condițiilor istorice în care s-au creat problemele acestui triptic constituie obiectul acestui studiu.

1. Faima lui Ștefan cel Mare

Răsunetul folcloric al numelui lui Ștefan cel Mare, nume care nu poate fi despărțit de acela al Moldovei veacului al XV-lea, derivă de la simplele tradiții locale la balade, din alte condiții social-economice, deoarece literatura, sub toate formele ei sorise, ca și orale, reflectă firesc viața și, o dată cu faptele ei, și condițiile ei sociale, economice și politice, adică baza care i-a dat naștere¹.

¹ Prooizăm pentru fixarea liniei noastre de cercetări că socotim tot atât de neștiințifice și acceptarea naivă și necontrolată a datelor unor preținse texte populare ori tradiționale, cât și scepticismul supercriticist față de valoarea documentară a unor autentice transmisii ale tradiției istorice orale. De pildă, tradiția satului Viltotești, publicată de T. Pamfile (*Mănunchi de povestiri populare cu privire la Ștefan cel Mare*, Chișinău, 1919, p. 33), în care se afirmă că acesta ar fi fost dăruit inițial de marele voievod moldovean unuia dintre voinicii săi pentru răsplătirea vitejei arătate în război. Scepticismul principal și-a găsit sprijinire în acest caz chiar în conținutul uricului semnalat de Pamfile care nu este un document de danie ce ar putea confirma tradiția, ci numai act de vânzare cumpărare. Totuși, chiar în asemenea cazuri în care cercetătorii grăbiți pot constata aparente contraziceri formale între tradiție și confirmarea ei documentară, de cele mai multe ori trebuie preferată anecdotică tradiției conținutului documentului scris, citat prin eroare. Într-adevăr, alături de uricul cunoscut lui Pamfile se poate cita altul (M. Costăchescu, *Documente de la Ștefan cel Mare*, Iași, 1933, p. 58, doc. 11) prin care satul Viltotești a fost dăruit de Ștefan lui Petru Viltot. Pentru a cita încă un caz reamintim că tradiția atribuie marelui voievod construcția podului de lângă Borzești (T. Pamfile, *op. cit.*, p. 45, nr. 34), despre care însă Th. Burada (*Podul de piatră zis al lui Ștefan vodă din Vaslui*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie“, I, 1883, p. 428), descifrându-i inscripția, a arătat că a fost ridicat de-abia în anul 1636 de hatmanul Gavril. Evident, tradițiile sînt uneori — *stricto sensu* — inexacte faptic, dar aceasta nu înseamnă că ele ar fi și neistorice. Oponem în această privință scepticismului aprioric cunoscuta notă a contelui d'Hauterive (*Memoriu asupra stării Moldovei la 1787*, București, 1902, p. 67) în care se afirmă că la data redactării sale „numele lui Ștefan luase în cîntecele poporului locul zeită-

Observăm, în primul rând, că protagoniștii formelor epice muntene în a căror anecdotică s-au reflectat personalități din cel de al XV-lea veac, de pildă „voinicul care își frîncuește calul”², cel care „stă călare în vadul Brăilei” sau „fratele Ilenei Brăilene”³, sînt personaje tipic „cavalerești” și anonime.

Transmisiunile epice moldovenești din vremurile lui Ștefan cel Mare au alte trăsături literare. Într-adevăr, se află între aceste forme care au și străvechi redacții scrise conservate în scrierile moldovenești cărturărești medievale⁴, evident și tradiții care poartă semnele fondului fabulativ cavaleresc căruia îi aparțin⁵, dar alături de acestea există și altele, cele care vor forma în această cercetare principalul obiectiv al atenției noastre.

Spre deosebire de personalitățile muntene de tipul lui Mircea cel Bătrîn și Mihai vodă Viteazul, ale căror faime aparțin numai culturii noastre moderne, faima marelui voievod moldovean s-a născut dintr-un fenomen cultural popular contemporan vremurilor trăirii sale. Această faimă este tehnic literar similară aceluia al lui Marko Kraljević, Roland, ori în lumea românească, aceleia a lui Iancu de Hunedoara.

Românii din Transilvania, urmașii ostașilor lui Iancu, au conservat transmisiunile epice ale personalității acestuia, dar acestea nu au dobîndit misiunea de a călăuzi viața satelor ardeleni și nici pe aceea de a susține documentar oral drepturile lor asupra pămînturilor.

șilor dace”, formulă literară în care a fost transpus neîndoielnic ecoul mării popularități a numelui marelui voievod în secolul al XVIII-lea, precum și acela al originilor tradițiilor ce s-ar dovedi faptic inexacte, într-un act de voință populară. Nu este deci de mirare că la 1636 ca și mai tîrziu, la 1808 (T. Stefanelli, *Stilpul lui Racovișă*, în „Analele Academiei Române”, seria a II-a, istorie, tom. XXXV, p. 1027), s-a putut atribui lui Ștefan cel Mare refacerea unui pod ori construirea unei troițe. Cele două tradiții faptic inexacte au totuși istoricitate autentică, producînd dovada popularității numelui lui Ștefan vodă în timpurile veacurilor XVII și XVIII. Problema intervențiilor cărturărești uneori chiar și în opera de întocmire integrală a unor pretinse tradiții este evident gravă, dar asemenea creații, purtînd firesc ca orice operă literară reflectările timpurilor și concepțiilor momentului în care au fost plămădite înlăturarea lor nu este dificilă. De aceea, noi nu am utilizat, în această cercetare, nici formele epice ce sînt rezultatul strădaniilor lui Vasile Alecsandri și nici pseudoculegerile de materiale poetice ale lui Th. Bogdan (*Ștefan cel Mare, tradiții, legende, colinde*, Brașov, 1904), bizuite pe forme folclorice autentice, dar cărora li s-a impus numele voievodului și încă și concepțiile momentului în care au fost publicate. Experiența cercetătorului istoric arată lămurit în ce stă autentică istoricitate a oricărei tradiții orale. Exemplificăm: în anecdotică tradiției „Fîntînei Doamnei” (S. T. Kirilenu, *Ștefan cel Mare și sfînt, istorisiri și cîntece populare*, ed. a III-a, mănăstirea Neamț, 1924, p. 305, nr. 75), numele eroinei Cătălina poate fi nou, dar istoricitatea acestei istorisiri stă în miezul ei anecdotic, care confirmă printr-o nouă exemplificare în care apar din nou reflectările „amazoanei” dunărene, sensul și istoria exactă a baladei lui Ștefan cel Mare, conservate în limba ucraineană (Anton Balotă, *La littérature slavo-roumaine à l'époque d'Etienne le Grand*, în „Romanoslavica”, I, 1958, p. 230; Idem, *În legătură cu istoricitatea epicele orale românești*.

² G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare românești*, București, 1885, p. 53.

³ Ath. Marienescu, *Balade*, vol. I, Viena, 1859, p. 132.

⁴ *Cronica moldo-germană, Letopisețul lui Gr. Ureche, O seamă de cuvinte ale lui Ion Neculce și Scrierile lui D. Cantemir*.

⁵ Legenda stejarului din Borzești, tradiția aprodului Purice, tradiția mamei lui Ștefan vodă, aceea a Doamnei Cătălina etc.

Situația faimei lui Ștefan cel Mare este alta. Într-adevăr, viața satelor moldovenești este dominată până în zilele noastre de personalitatea marelui voievod, contribuind la aceasta nu numai numeroasele transmisiuni de ținută literară, legendele bisericești și formele de origine feudală, ci mai ales numeroasele tradiții locale care leagă stăpânirea pământurilor răzășești de vremurile și personalitatea lui Ștefan cel Mare. Cele din urmă constituie esența fenomenului poetic popular ce vom încerca să explicăm istoricește din punct de vedere economic, social, cultural și politic.

Valoarea folclorului marelui voievod moldovean pe care o sintetizează și reprezintă faima sa derivă și se explică prin raporturile directe dintre voievod și lumea populară a vremurilor sale.

Transmisiunile literare orale muntene din prima jumătate a secolului al XV-lea conservate de versurile colindelor laice — care au constituit inițial suprastructura culturală a lumii populare intrate în serviciul feudal (voiniciei) — dovedesc existența unor raporturi directe dintre voievozii munteni și slujitorii lor. Documentarea și stabilirea naturii exacte a acestor transmisiuni în care s-au reflectat evident raporturi social-economice despre care s-a putut crede, în special în cazul moldovenesc, că ar fi rezultat din activitățile cultural-literare ale bisericii⁶, constituie primul din obiectivele acestei cercetări.

Spre deosebire de răsunetul epic redus pe care l-au avut faptele și evenimentele vremurilor lui Mihai vodă Viteazul, a cărui faimă contemporană este caracterizată numai de cunoscuta notă a lui Miron Costin⁷, precum și de reținerea dintre faptele proverbiale sale vitejii, cunoscută numai izvoarelor feudale, a salvării vieții sale în lupta de la Vișnău (1598) de unul dintre boierii săi⁸, voievodul moldovean este înfățișat în transmisiunile sale epice moldovenești ca un viteaz popular, în sensul social al acestui termen. Faima sa a reținut nu numai amintirile biruștelor și slavei sale, ci și reflectările momentelor de cumpănă, ba chiar și cele ale înfrângerilor de moment care, o dată cu dominația, puneau și țara în primejdie. Tradiția bătăliei de la Baia⁹ a reținut, de pildă, și transmisiunea faptului că până și voievodul a trebuit, în cursul bătăliei, să se ascundă în momentul critic al trădării în fața urmăririi lui Mateiaș Corvinul. Pe această linie, faima lui Ștefan cel Mare se deosebește structural de aceea a lui Marko Kraljević, ale cărei forme au cînculat și în Moldova vremurilor marelui voievod, viteazul sîrb fiind invincibil și întotdeauna neînving.

⁶ Această problemă va face obiectul unei expunerii speciale din cercetarea ce am consacrat poeziei vremurilor lui Ștefan cel Mare. Asupra concluziilor ei anticipăm, arătînd că poezia religioasă a voievodului este tîrzie și literar secundară. Precizăm sugerînd simpla confruntare a tradiției zidirii mănăstirii Putna în redacția cuprinsă în *O seamă de cuvinte* (nr. 3) cu aceea notată de S. T. Kirileanu.

⁷ *Letopisețul Țării Moldovii de la Aron vodă încoace*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1944, p. 22.

⁸ *Istoria Țării Românești (1290—1690)*, *Letopisețul cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu și Dan Simonescu, București, 1960, pp. 71—72, și C. Rădulescu Codin, *Legende, tradiții și povestiri istorice*, București, 1910, p. 76.

⁹ S. T. Kirileanu, *op. cit.*, nr. 9.

Conservând voievodului personalitatea sa domnească, ca și marile sale calități vitejești, masele populare moldovenești l-au înfrățit în perspectivele calităților și meritelor sale omenești, care l-au înfrățit cu poporul. În tradițiile sale, Ștefan cel Mare este înaintea de orice omul dreptății pentru masele populare, voievodul care a utilizat, pe picior de egalitate social-economică cu boierii, pe vitejii lumii populare, pe care a știut să-i răsplătească. În acest fapt stă bogăția formală a tradiției sale, răsplătirea vitejiei populare, constituind cheia genetică și înțelegerii juste a acestei faime unice prin proporțiile ei în istoria culturii noastre populare.

2. Baza social-economică a faimei lui Ștefan vodă

Tradiția orală reflectă, ca oricare altă formă literară, lumea care a creat-o. Din acest punct de vedere, tradițiile despre daniile făcute de marele voievod ostașilor săi care se distingueau în lupte sînt semnificative. Barbu T. Cîmpina¹⁰, considerînd aspectul documentar scris al daniilor sale, a ajuns la concluzii cel puțin sugestive.

Ștefan cel Mare, spre deosebire de predecesorii săi din domnia Moldovei, nu a mai dăruit boierimii sale sate libere, ci numai din cele pe care domnia le redobîndise în stăpînire¹¹, și a încercat, așa cum a arătat Barbu T. Cîmpina¹², să întărească baza de susținere politică și militară a țării sale, creînd o nouă forță socială și ostășească.

Într-adevăr, în primele trei sferturi ale veacului al XV-lea, marea boierime moldoveană, înzestrată de voievozi cu posesiunea a numeroase sate, avînd în sarcina ei apărarea țării, sfîrșise prin a deveni o adevărată forță politică a Moldovei. Faptul este vizibil în cursul complicatelor lupte dintre numeroși pretendenți voievodali, toți descendenți din os domnesc. Luptele dintre ei au fost evident manevrate și dirijate de marii feudali. Analizînd statistic masa privilegiilor acordate de voievozi boierilor, Barbu Cîmpina a constatat că uricele prin care se acorda boierilor proprietatea mai multor sate a atins în vremurile celor trei sferturi ale veacului al XV-lea proporții ce urcă pînă la 80% din numărul privilegiilor emise. În ultimul sfert al aceluiași veac al XV-lea, în anii în care Ștefan cel Mare a reușit să cristalizeze o nouă politică ostășească pentru a putea face față apărării Moldovei în fața turcilor, apărare care nu se mai putea face cu forțele militare întretinute de boieri, proporția privilegiilor acordate prin uricele domnești pentru unități mai mici de un sat — inexistente înainte de

¹⁰ Baza socială a puterii lui Ștefan cel Mare, în volumul colectiv *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956, pp. 1—110.

¹¹ A. I. GONȚA, *Unele aspecte ale politicii interne a lui Ștefan cel Mare*, în „Studii”, 4/1957, p. 94.

¹² Barbu T. Cîmpina, *op. cit.*, p. 26.

anul 1473 — trece de la cifra 13,80% la 49,4%. Socotind pe acești mici privilegiati ca „țărani liberi“, presupunere care constituie singurul fapt ipotetic al tezei lui Barbu Cîmpina, — dar pe care vom încerca să-l susținem în cele următoare prin documentări de un tip nou, — el a conchis că în acel moment țărani au reprezentat numeric aproape jumătate din totalul privilegiatilor lui Ștefan vodă¹³.

Al. I. Gonța, cercetînd în studiul deja citat uricile daniilor făcute de marele voievod, a constatat că din cele 22 de persoane sau grupe de persoane dăruite, una singură a primit două sate, că alți nouă au primit un sat, că alte șase persoane au primit câte o jumătate de sat și că celelalte opt persoane au fost dăruite numai cu siliști ori locuri pustii.

Două constatări sînt sugestive în această statistică: proporția celor dăruiti cu siliști și locuri pustii, aproape 36%, și faptul că, spre deosebire de cei dăruiti cu sate — toți personalități cunoscute vremurilor lui Ștefan cel Mare, ale căror nume apar și în alte acte de cancelarie ale epocii, ceea ce arată că ei erau membri ai lumii feudale —, cei opt (36%) au avut o altă situație socială, deoarece numele lor nu mai reapar în alte urice și nici în cele ale domniilor următoare¹⁴, precum o dovedește cercetarea critică a acestora.

În legătură cu acestea, este semnificativ că tradiția orală a voievodului nu a uitat amintirea celor dăruiti cu locuri pustii ori siliști care, în timpurile ce au urmat dăruirii lor de către Ștefan cel Mare, nu au mai apărut la suprafața lumii feudale în urice, ei neînțelegînd probabil să revină cu cereri de reconfirmare a drepturilor de proprietate, pe care se mulțumeau să li le apere tradiția¹⁵.

Sistării donațiilor către boierime a satelor libere — donații care stimulaseră și răsplătiseră serviciile militare ale boierimii în perioada oștirilor cavaleresti și luptelor feudale înaintea vremurilor apariției turcilor la hotarele Moldovei, apariție care cerea și impunea țării sfortări ostășești de alte proporții, pe care boierimea nu era în stare și nu voia să le facă — îi corespunde în tradițiile din vremurile lui Ștefan cel Mare o magnifică dărniciie care s-a adresat lumii satelor, maselor populare.

¹³ Barbu T. Cîmpina, *op. cit.*, p. 26.

¹⁴ Din această categorie fac parte Sima Bahluiianul (I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, București, 1914, nr. 2), Ștefan Cudalbu (M. Costăchescu, *Documente moldovenești de la Ștefan cel Mare*, Iași, 1933, nr. 23), Dobrotă și Lupul (*Ibidem*, nr. 82), Buda (I. Bogdan, *op. cit.* II, nr. 113), Fete, Văsiu și Tatul (*Ibidem*, II, nr. 24), Stan Meriul (*Ibidem*, nr. 25), Focșa Berechoil și Bantaș (M. Costăchescu, *op. cit.*, nr. 54). Aceste nume reprezintă neîndoiebnic noi privilegiați și constituie cea dintîi documentare a procesului politic social-economic și militar presupus de Barbu Cîmpina.

¹⁵ Nu a uitat, de pildă, pe Văsoi (S. T. Kirileanu, *op. cit.*, nr. 144), care este evident una și aceeași persoană cu Văsiu și răsplătit cu ocazia prăznuirii a două decenii de la bătălia de la Vaslui (I. Bogdan, *op. cit.*, II, nr. 24); și nu a fost uitat nici Ștefan Cudalbu (S. T. Kirileanu, *op. cit.*, nr. 138) care a fost dăruit și el de voievod după aceeași bătălie (M. Costăchescu, *op. cit.*, nr. 23) etc.

Această dămnicie este dovedită, în primul rând, de cele 31 de tradiții adunate de S. T. Kirileanu¹⁶ și Tudor Pamfile¹⁷, în ale căror anecdote s-au conservat transmisiunile dăruirii de către voievod a ostașilor ce se distingueau în bătălii¹⁸.

Istoricitatea acestor tradiții și raporturile lor autentice cu vremurile marelui voievod moldovean sînt dovedite în multe cazuri de verificări, documentări scrise și contemporane cu epoca dăruirilor¹⁹.

În afara posibilităților de verificare prin uricele feudale rămîn un grup de persoane dăruite ale căror nume nu apar în actele de cancelarie ce ni s-au conservat²⁰. Dar și pentru aceste cazuri, istoricitatea respectivelor tradiții nu poate fi pusă la îndoială, dimpotrivă, ea este susținută de autenticitatea dăruirilor lui Văsoi, Cudalbu, Dărman și ceilalți, a căror situație juridică este identică cu aceea a persoanelor cărora li s-au păstrat și uricele de danie. Stăpînirea asupra pămînturilor, adică a moșiei satului lor din bătrîni, s-a făcut și în cazul celor cărora li s-au conservat uricele de danie, cît și în acelora care și-au stăpînit pămînturile numai în baza tradiției, tot răzășește, deoarece și unii și alții nu au înțeles să vină în vremurile posterioare dăruirii lor în fața domniei spre a cere reconfirmarea proprietății lor, așa cum făceau boierii. Iar atunci cînd tradiția nu a mai fost suficientă spre a le apăra stăpînirea moșiilor satelor de baștină, de cotropirile boierești ori domnești au început să apară alături de invocările pierderii uricelor de danie²¹ și cazuri în care asemenea acte²² au fost plătuite.

Numeroase tradiții locale moldovenești evocă participarea maselor populare la războaiele lui Ștefan cel Mare²³. Mijloacele prin care s-a realizat politic și

¹⁶ *Op. cit.*, nr. 62, 119—125, 127—131, 133—140, 143—144, 146, 148—150, 154.

¹⁷ *Op. cit.*, nr. 24, 46, 52.

¹⁸ Este neîndoielnic că în acest grup de tradiții, evoluția a încorporat și anecdote de alt tip, de pildă: etimologia populară a toponimicului Totoiești (S. T. Kirileanu, *op. cit.*, nr. 140), sat ce exista încă de la 1414 (M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, I, nr. 38, p. 111); sau ecurile altor vremuri: tradiția Tăvădăreștilor din ținutul Tecuciului, sat care exista din vremurile lui Alexandru cel Bun care l-a dăruit la 8 aprilie 1428 (S. T. Kirileanu, *op. cit.*, nr. 137 și M. Costăchescu, *op. cit.*, nr. 68, p. 205). Numele lui Ștefan vodă a fost introdus secundar în aceste tradiții, din cauze de prestigiu social și pentru funcția lor juridică.

¹⁹ În afara cazurilor lui Cudalbu și Văsoi, deja citați în notele precedente, amintim pe Stan Posadnicul (S. T. Kirileanu, *op. cit.*, nr. 123) care a stăpînit într-adevăr satul Grumăzești în zilele lui Ștefan cel Mare (M. Costăchescu, *Documente înainte de Ștefan cel Mare*, I, p. 140); pe Corlat (S. T. Kirileanu, *op. cit.*, nr. 146; I. Bogdan, *op. cit.*, I, nr. 105); pe Mircea Ciulescu dăruit și el de Ștefan vodă (I. Bogdan, *op. cit.*, I, nr. 207), precum își amintește și tradiția (S. T. Kirileanu, *op. cit.*, nr. 148); pe fetele lui Dărman, dăruit și el după tradiție de voievod (S. T. Kirileanu, *op. cit.*, nr. 131) care au fost confirmate în proprietate de același voievod (I. Bogdan, *op. cit.*, II, nr. 84) etc.

²⁰ Avram Huiban (S. T. Kirileanu, *op. cit.*, nr. 119), Șoiman (*Ibidem*, nr. 121) Dobîndă (*Ibidem*, nr. 132), Micșun (*Ibidem*, nr. 127), Tăbișcă (*Ibidem*, nr. 130), Nicoară (*Ibidem*, nr. 137), Bîrsan (*Ibidem*, nr. 139), Roman (*Ibidem*, nr. 149), Bucium (*Ibidem*, nr. 140), Frîncu (*Ibidem*, nr. 154), Obodă (T. Pamfile, *op. cit.*, nr. 45) etc.

²¹ *Documente privind istoria României* A. Moldova, sec. XVI, vol. I, p. 78, nr. 117.

²² *Ibidem*, sec. XV, vol. II, p. 318.

²³ S. T. Kirileanu, *op. cit.*, nr. 13, 51, 62, 139; T. Pamfile, *op. cit.*, nr. 26.

economic această participare sînt indicate de tradițiile a mai mult de 40 de sate, care invocă descendența lor din ostașii marelui Ștefan ²⁴.

Acest ansamblu de tradiții, evocînd participarea colectivă a maselor moldovene la sfortșarea cerută țării de marele voievod, în momentul în care i se punea problema rezistenței împotriva turcilor produce o largă serie de sugestii istorice referitoare la rosturile vitejești ale satelor răzășești.

Se știe că fenomenele culturale ale suprastructurii — în acest caz tradițiile satelor răzășești — reflectă firesc și nemijlocit baza economică ce le-a creat. Tradițiile satelor răzășești oglîndesc deci realitățile social-economice din vremurile creării lor.

Indicații istorice scrise asupra acelor realități cuprinde cronică poloneză a lui Dlugosz ²⁵. Scriind pe la 1479, cronicarul explica succesul militar și politic al voievodului, notînd că el „strîngea în oaste nu numai pe oșteni, ori pe nobili, dar încă și pe țărani” ²⁶. Notația cronicarului polonez nu este izolată în textul său; el revine asupra celor afirmate de cîteva ori cu lămuriri suplimentare. Într-adevăr, Dlugosz precizează, arătînd că biruința voievodului asupra turcilor de la Vaslui s-ar datora recrutărilor sale din lumea țărănească. El precizează, referindu-se la compoziția socială a armatei moldovenești, că în această luptă „cea mai mare parte dintre ostași erau țărani” ²⁷, așa cum lasă să se înțeleagă și ecoul folcloric al aceluia război, care a fost singurul care a lăsat urme în poetica sa populară :

„ — Foileana bobului
pe apa Bîrladului
toată oștirea mi se lasă
și prin codri mi se îndeasă” ²⁸.

Cronică lui Dlugosz permite să se surprindă, pe lîngă aspectele și efectele militare ale noului sistem de recrutare introdus de Ștefan cel Mare, și prețioase indicații de natură social-politică : „mulți țărani (*agrestes*) fură trecuți atunci (adică după bătălia de la Vaslui) din gloată (*ex peditum*) între viteji (*in equitum*), ori voinici” ²⁹.

Cercetarea ce am consacrat bazei social-economice a faimei marelui voievod, în cele precedente, a sfîrșit prin a pune în evidență două aspecte ale situației ce sînt strîns legate între ele prin fondul lor : participarea maselor țărănești moldovenești la efortul militar cerut de Ștefan vodă țării, pentru a se putea

²⁴ S. T. Kirileanu, *op. cit.*, nr. 119—121, 123—125, 127, 138, 143—144, 154, 155 a-p.

²⁵ *Historia Poloniae*, vol. II, ed. Leipzig, 1712.

²⁶ *Ibidem*, vol. II, col. 417.

²⁷ *Ibidem*, II, col. 526.

²⁸ S. T. Kirileanu, *op. cit.*, nr. 95.

²⁹ Traducerea ce am dat în textul de mai sus (Dlugosz, *op. cit.*, II, col. 526) termenului latin *equitum* nu este arbitrară, deoarece letopisețul lui Ștefan cel Mare (P. P. Panaitescu, *Cronicele slavo-române din secolul XV—XVI*, București, 1959, pp. 18, 19, 21 și 31) a notat creările solemne de viteji dintre ostașii ce se distinseră în lupte.

face față presiunii turcești, și, în al doilea rând, raporturile tradiționale ale răzășimii cu vremurile, războaiele și daniile marelui voievod.

Rămân deci să fie cercetate și lămurite în cele următoare numai alte două aspecte ale faimei voievodului : sistemul juridic-social prin care voievodul își răsplătește vitejii, și raporturile dintre cele două instituții social-organizatorice, vitejia și răzășimea în vremurile marelui voievod.

3. Răzășia și vremurile lui Ștefan cel Mare

Răzășia și moșnenia apar în documentările trecutului nostru de-abia în vremurile în care începe procesul lor de disoluție.

Nu există act de creare sau constituire a vreunei obști răzășești ori moșnenești : uricul de la 1484³⁰ care ar fi fost dat de Ștefan cel Mare este fals³¹, iar hrisovul lui Radu Negru invocat de moșnenii cîmpulungeni trebuie considerat inexistent³².

Cele dintîi informații documentare despre instituția moșnenesc-răzășească le datorăm urmărilor juridice ale procesului de destrămare³³.

Confruntarea prevederilor cuprinse în hrisoavele muntene — care recunoșteau și acordau moșnenilor privilegii colective similare celor boierești, acte neobișnuite altor lumi feudale — cu ceea ce se întrevede în uricele moldovene, acestea mângîindu-se să confirme reglementarea schimburilor de proprietate intervenite în structura interioară a obștilor răzășești, ne permite să conchidem că în Moldova, spre deosebire de Țara Românească, unde satul întreg se scula spre a cere dreptate³⁴ atunci cînd era cazul, răzășia își afirmă descendența dintr-o stăpînire originar individuală a pămîntului. În Țara Românească, moșnenii pretind și dobîndesc de la societatea feudală încadrarea lor colectivă în felul de stăpînire al pămînturilor boierești. Privilegiul de imunitate acordat moșnenilor

³⁰ I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 287, nr. 158.

³¹ D. I. R., sec. XV, A. Moldova, vol. II, p. 318.

³² Într-adevăr, acest hrisov este citat de-abia într-un document al lui Matei Basarab din anul 1636 (*Magazinul istoric pentru Dacia*, V, 1847, p. 336), fiind ignorat în actele mai vechi ale obștii moșnenilor cîmpulungeni. Cea dintîi menționare a pretinsului hrisov al lui Radu Negru apare în condiții speciale în actul lui Matei Basarab menționat în cele precedente. Acest hrisov întărind proprietățile obștii moșnenilor cîmpulungeni evocă cu acest prilej și edificarea mănăstirii domnești cîmpulungene. Raporturile dintre citarea, evident cronologic inexactă, și neautentică a numelui pretinsului descălecător, evocarea refacerii mănăstirii sale în zilele lui Matei Basarab și obștea moșnenilor cîmpulungeni sînt indicate de faptul că în hrisovul cronologic următor (6 decembrie 1637, *Ibidem*, p. 339), nu mai sînt amintite, nici citorirea mănăstirii, nici pretinsul document de dăruire a obștii cîmpulungene de la 1292.

³³ Apariția celor dintîi știri documentare scrise despre moșnenime este în Țara Românească sensibil mai veche (7 decembrie 1498 D. I. R., sec. XIII—XV, B. Țara Românească, p. 257, nr. 273, și 28 iulie 1519, *Ibidem*, sec. XVI, p. 146, nr. 147) cele dintîi mențiuni scrise despre existența răzășimii apărînd de-abia în sec. XVII (1 aprilie 1603, D. I. R., sec. XVII, A. vol. I, p. 78, nr. 117; *ibidem*, vol. 3, p. 194, nr. 292).

³⁴ Vezi, între altele, hrisovul satului Loloiești (Arhivele Olteniei, nr. 37—38) comentat de N. Ploșcor (*Ibidem*, nr. 45—46, p. 442—446).

câmpulungeni la 7 mai 1615³⁵, în forme juridice similare celor ce se acordau oricărui boier, constituie o neîndoielnică mărturie în acest sens. În Moldova, tendințele răzeșilor au îmbrăcat alte forme, ei au pretins că descind cu toții, locuitorii aceluiași sat răzășesc, dintr-un strămoș comun, privilegiat personal printr-un uric voievodal.

Moșnenia și răzășia au fost instituții anterioare descălecatului și feudalismului, descinzând din vremurile obștilor satești. În această privință, tradiția codificată la 1819, în urma ridicării răzășimii vrâncene împotriva acaparării moșiilor lor de biv vel vistierul Iordache Roset, prin anafora a divanului moldovenesc³⁶, coincide cu rezultatele cercetării analitice a lui P. P. Panaitescu³⁷.

În această situație este evident că atât actele de danie, prin care Ștefan cel Mare a dăruit siliști și locuri pustii unor persoane care nu aparțineau lumii boierești — siliști și locuri pe care au apărut în vremurile ulterioare sate răzășești —, cât și tradițiile locale care se prevează de descendența din vitejii dăruți de voievod au explicații speciale.

Mai toate tradițiile răzășești și moșnenești se prevează de descendența drepturilor lor de proprietate asupra pământurilor de baștină din daniile domnești. În afara lui Ștefan cel Mare sînt invocate daniile de la Radu Negru (obștea moșnenilor câmpulungeni), Oprișan, fratele lui Mircea vodă (moșnenii de la Stoienești³⁸), Vlad Țepeș³⁹, Mihai vodă Viteazul (satele moșnenești vlăscene) etc.

Invocării descendenței moșiei răzășești dintr-o danie domnească îi corespunde, în cazurile acelor sate răzășești a căror istorie poate fi cercetată documentar, descendența lor din proprietăți inițial individuale, uneori feudale⁴⁰. În ambele cazuri ne aflăm, neîndoielnic, în fața unor situații cronologic posterioare începuturilor vieții obștilor, dania domnească constituind evident un clișeu literar secundar suprastructural. Obștile satești românești ale căror origini au precedat — precum au arătat ultimele cercetări ce au fost consacrate istoriei lor — vremurile feudale⁴¹ au supraviețuit cotozirii lor feudale.

De aceea, instituția răzășească a continuat multe veacuri să supraviețuiască, uneori chiar pînă în zilele noastre, sub anumite aspecte. Această supraviețuire explică, pe de o parte, importanța dobîndită de răzășime în vremurile lui Ștefan cel Mare, care a bizuit pe energia maselor populare libere, adică nedăruite feudal, apărarea Moldovei în fața turcilor, iar pe de alta, rosturile influenței pe care stilul de viață răzășesc l-a dobîndit asupra vieții sociale moldovenești.

Ultimele cercetări ale lui P. P. Panaitescu⁴² au dovedit că, în mediul românesc, instituțiile feudale au fost pătrunse de cele ale obștii țărănești; proce-

³⁵ *Magazinul istoric pentru Dacia*, V, 1847, p. 331.

³⁶ *Ibidem*, II, 1846, pp. 230—264.

³⁷ *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova*, București, 1964.

³⁸ Biblioteca Academiei, mss. 261, f. 106.

³⁹ C. Rădulescu Codin, *Ingerul românului*, București, 1913, p. 83.

⁴⁰ Cazurile răzășiilor de la Cudalbi și Bucești înfiripate pe pământurile dăruite vornicului Ștefan Cudalbu și iuzbașei Ion Vrabie (M. Costăchescu, *Documente de la Ștefan vodă*, Iași, 1939, p. 90).

⁴¹ P. P. Panaitescu, *op. cit.*

⁴² *Ibidem*.

dura justiției domnești a acceptat, de pildă, pe cea proprie vieții sătești, iar în domeniul economic, stăpînirea boierească a moșiilor a luat uneori formele sociale ale obștilor sătești. Daniile colective ale voievozilor, dînd forțe noi vechilor obști țărănești (moșnenești-răzășești) au creat și obști boierești sub raportul stăpînirii și exploatării pămînturilor. Documentele moldovenești din 4 august 1400⁴³ și 16 februarie 1420⁴⁴, precum și altele din Țara Românească, de la Dan al II-lea⁴⁵ și Vlad Dracul⁴⁶, sînt mărturie pentru existența în cel de al XV-lea veac românesc a proprietăților boierești nedevălmășite. Mai mult, unele obști răzășești descind tocmai din daniile voievodale individuale, viața noastră economică și stilul de viață specific lumii sătești impunînd și acestor creații social-economice, inițial individuale, stilul de viață propriu lumii moșnenești-răzășești.

Dacă în cazurile Cudalbi și Bucești ne putem afla în fața unor sate de colonizare⁴⁷, a căror constituire s-a făcut după obiceiul pămîntului, „răzășește”, Buciumenii și Mirceștii⁴⁸ conservă indiscutabil urmele autentice și neîndoielnice ale procesului de răzășire a unor așezări inițial feudale. Satele dăruite de voievozi unor feudali au impus indiscutabil felul de viață răzășesc beneficiarilor feudali ai daniilor domnești.

În sprijinul acestei teze ne vom referi la o documentare care va arăta că răzășia (moșnenia), care nu reprezintă întotdeauna o categorie genealogică, corespunde, în primul rînd, unui stil de viață tradițional, care s-a impus și celorlalte sectoare ale vieții social-economice românești.

Într-adevăr, răzășiile de la Teleajna de Jos, Uncești și Ruseani provin din cumpărături feudale din zilele lui Ștefan cel Mare⁴⁹, ceea ce înseamnă că obștile inițiale ale satelor respective au impus felul lor de viață și cumpărătorilor, care probabil în condițiile de viață locală au sfîrșit prin a se pierde în masa sătenilor copărtași.

Conchidem deci că atît dărnicia domnească, cît și schimbările de proprietate a pămînturilor dintre particulari nu alterau, *ipso facto*, stilul de viață propriu satelor noastre în vremurile medievale, acesta conservîndu-se mai ales în domeniile cultural și juridic, chiar în satele aservite feudal, pe măsura în care acest stil nu stingherea exploatarea lor economică, și în care lăcomia boierească nu

⁴³ M. Costăchescu, *Documente înainte de Ștefan cel Mare*, I, nr. 3, p. 40.

⁴⁴ *Ibidem*, nr. 66, p. 201.

⁴⁵ P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești*, I, București, 1938, nr. 53.

⁴⁶ *Ibidem*, nr. 67.

⁴⁷ N. Iorga, *Constatări istorice cu privire la viața agrară a românilor*, București, 1918, p. 15.

⁴⁸ Răzeșii de la Buciumeni (Suceava) au conservat uricul prin care Alexandru cel Bun (M. Costăchescu, *op. cit.*, I, nr. 13) a dăruit acest sat popii Juga și lui Nan. Răzășia de mai tîrziu de la Mircești a fost confirmată moștenitoarelor lui Mircea Ciulescu (I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 391, nr. 207), al cărui neam stăpînea satul din vremurile lui Alexandru cel Bun.

⁴⁹ I. Bogdan, *op. cit.*, I, nr. 276; *Ibidem*, nr. 171; M. Costăchescu, *Documente moldovenești de la Ștefan cel Mare*, nr. 84, p. 255.

se opunea. Bogăția formelor literare suprastructurale dezvoltate în lumea răzășească, precum și conservarea pînă în zilele noastre a formelor juridice, evident juridice dovedesc aceasta.

Dar deocamdată ne vom referi la mărturiile unui uric datat 12 mai 1475⁵⁰, care nu este însă decît o plăsmuire de la anul 1610. Totuși această plăsmuire are valoare documentară informativă pentru stările de la începutul celui de al XVII-lea secol, sînd mărturie pentru ceea ce știau răzășii acelor vremuri ei înșiși despre instituția tradițională pe care o reprezentau. Prin acest document se dădeau lui Avram Huiban, cel care după tradiție a fost dăruit pentru vitejie de Ștefan cel Mare⁵¹, pămînturile pe care este așezată astăzi răzășia de la Avrămești. Dania s-a făcut cu clauza lămurit exprimată a „dreptului de răzășie”. Ceea ce înseamnă că la începuturile celui de al XVII-lea veac, vremurile plăsmuirii uricului, răzășimea era conștientă că felul ei de viață economică corespundea unui drept specific lumii sale, dania domnească nefăcînd decît să dăruiască lui Avram Huiban pămînturile pe care se va dezvolta răzășia în conformitate cu dreptul ei specific. Această situație corespunde politic, pe de o parte, cu apariția unor așezări de tip răzășesc în sate ale căror moșii au format, în vremurile vechi, obiectele unor tranzacții de tip feudal, iar pe de alta indică lămurit că răzășiiile nu au corespuns întotdeauna unor așezări genealogice ce descind din vremurile prefeudale. Răzășirea în secolele XV—XVI a unor așezări pe proprietăți individuale corespunde viabilității active a acestei instituții care devenise pasivă, tradițională, în defensivă față de lumea feudală. La această modificare de structură a contribuit politica militară a lui Ștefan cel Mare.

Raporturile dintre timpurile lui Ștefan cel Mare și răzășime, raporturi atît de clar și categoric afirmate de tradițiile răzășești, au rezultat din două procese diferite: sistarea de către voievod a procesului de aservire a satelor libere și acela al utilizării pentru apărarea Moldovei a energiei lor ostășești. Rezultatele au fost și ele duble: pe de o parte s-a dat maselor populare neaservite vigoare socială, și pe de alta s-a creat suprastructural în această lume conștiința dreptului răzășesc care le-a organizat și dirijat viața. Coordonarea acestor două rezultate a creat în Moldova forma locală a tradiției răzășești: satele răzășești descind din danii voievodale individuale, pentru a căror viață economică s-a acceptat „dreptul tradițional răzășesc”. Acesta a descins — precum indică prevederile uricului satului Avrămești, plăsmuit la începuturile secolului al XVII-lea — în concepțiile celor ce l-au plăsmuit, din vremurile anterioare stăpînirii marelui voievod, de vreme ce uricul invocă „dreptul răzășesc” ca o formulă curentă presupusă pentru epoca sa.

Răzășii care au trăit în veacurile XV—XVI, prefăcuți de politica militară a lui Ștefan cel Mare în factori activi ai vieții statului moldovenesc, devenind

⁵⁰ Const. Solomon, *Monografia comunei rurale Avrămești din plasa și județul Tutova*, București, 1904, p. 4.

⁵¹ S. T. Kirileanu, *op. cit.*, p. 278, nr. 119.

prin aceasta membrii unei noi pături sociale, și-au creat propria lor suprastructură juridică și culturală. În cadrele acesteia s-au îmbinat străvechea tradiție moșnenească, „dreptul răzășesc“, cu conceptul feudal despre proprietate, care o explică printr-o danie domnească inițială și personală pentru vitejie. De aceea, în Moldova vremurilor care vor urma, răzeșii se vor prevala, atât tradițional, cât și mai târziu, în fața instanțelor judiciare, fie prin invocarea unor acte pierdute⁵², fie ca în cazul Avrămeștilor, caz care nu este izolat, procedînd la plătuirile unor documente. În Țara Românească, satele moșnenești ridicate la începuturile secolului al XVII-lea „să se judecească“ cu domnia pentru crotopirea lor⁵³ au obținut recunoașterea drepturilor lor cu privilegiile similare acordate boierimii pentru moșiile satelor lor⁵⁴, constatîndu-se că moșiile satelor moșnenești le sînt moșnenilor „dreaptă moșie și de moștenire de la strămoși“⁵⁵. Nicăieri în asemenea hrisoave, care sînt numeroase⁵⁶, nu se vorbește de vreo danie domnească la care fac aluzie numai tradițiile moșnenilor cîmpulungeni și aceia a celor de la Aref⁵⁷.

Coexistența în lumea românească medievală a două sisteme social-economice, stăpînirea feudală a pămînturilor și cea moșnenească, a avut două serii de efecte. În Moldova s-a adoptat concepția că stăpînirea răzășească, ca și cea boierească, derivă din daniile voievodale individuale, răsplătind vitejia din războaie, iar în Țara Românească conștiința că moșiile moșnenești descind de la strămoși a sfîrșit prin a obține privilegiile similare celor boierești.

Pe aceste baze, moșnenimea respectiv răzășimea și-au creat în Moldova și în Țara Românească suprastructuri juridic-culturale, ce au evoluat diferențiat. Tradițiile răzășești au decalcat formele de dăruire cu moșii a celor ce se distingueau prin vitejie în războaie. Aceste tradiții au avut inițial, precum indică aceea a lui Frîncu⁵⁸, obiective și realizare literar-artistică, contribuind la dezvoltarea și la continuitatea transiterii lor faîma lui Ștefan cel Mare, care le-a dotat și cu funcție juridică de apărare a drepturilor răzeșilor asupra moșiilor satelor lor. În Țara Românească, acolo unde domnia a recunoscut în veacurile XVI—XVII moșiilor moșnenești privilegiile economice similare celor boierești, și unde nu a existat nici aplicarea consecventă a unei politici militare asemănătoare celei a lui Ștefan cel Mare, suprastructura culturală a moșnenimii nu a atins proporțiile celei moldovenești și nici funcțiile ei juridice. Tradițiile moșnenești din Țara Românească nu au depășit evocarea descendenței obștilor lor din vremurile descălecătorului, Negru Vodă.

⁵² D. I. R. A. Moldova, sec. XVII, vol. I, p. 78, nr. 117 etc.

⁵³ N. Ploșor, *O răzurătire a țaranilor în timpul domniei lui Mihai Viteazul*, în *Arhivele Olteniei*, VIII, p. 442, nr. 45—46.

⁵⁴ Hrisovul satului Sularul în „*Revista pentru istorie, arheologie și filologie*“, vol. IV, p. 542.

⁵⁵ *Magazinul istoric pentru Dacia*, II, 1846, p. 265.

⁵⁶ D. I. R. B. Țara Românească, sec. XVI, vol. II, nr. 40, 41 etc.

⁵⁷ C. Rădulescu Codin, *op. cit.*

⁵⁸ S. T. Kirileanu, *op. cit.*

4. „Vitejii“ secolului al XV-lea

„Vitejii vremurilor lui Ștefan cel Mare nu sînt identici, din punct de vedere social, cu cei din timpurile lui Bogdan „Descălecătorul“, deoarece situația documentară a acestora din urmă îi prezintă ca mari feudali, proprietari de întinse domenii, membri de seamă ai sfatului domnesc ce însoțeau pe voievod la marile ceremonii feudale.

Dispariția din documentele primei jumătăți a secolului al XV-lea o dată cu persoanele care dețineau acest rang, sub urmașii imediați ai lui Bogdan, a instituției însăși, — ultima apariție a unuia dintre acești „viteji“ datînd de la 4 august 1400⁵⁹ — indică lămurit că purtătorii aceleiași demnități feudale din a doua jumătate a secolului al XIV-lea au fost în Moldova însoțitorii lui Bogdan din momentul „descălecării“, cavaleri ai coroanei ungurești.

„Vitejii“ reapar în Moldova două generații mai tîrziu, în vremurile lui Ștefan cel Mare. Despre existența acestora nu ne mai informează însă actele de cancelarie, documentări proprii relațiilor politico-economice, ci numai letopisețul de curte, preocupat, în primul rînd, numai de consemnarea pentru posteritate a slavei și faptelor voievodale.

Letopisețul anonim al Moldovei, povestind reîntoarcerea lui Ștefan cel Mare la Suceava, după ce biruise pe Țepeluș (8 iulie 1481), arată că „a instituit mulți viteji atunci și a dăruit multe daruri scumpe și îmbrăcăminte boierilor și vitejilor și întregii oștiri“⁶⁰, organizînd un praznic festiv, în prezența și cu binecuvîntarea mitropolitului și episcopilor săi. Același letopiseț a notat apoi că un ceremonial similar s-a repetat și în anul 1497, la reîntoarcerea voievodului din războiul cu polonezii⁶¹. Despre „viteji“ spune ceva mai mult textul aceleiași letopiseț cînd povestește înfrîngerea de la Valea Albă⁶²: „au căzut acolo vitejii cei buni și bravi, și mulți boieri mari și oștenii cei buni și tineri, și oastea bună și vitează și husarii oșteni s-au topit atunci...“.

„Vitejii“ (Витази) termen care nu are în textul letopisețului funcție adjectival calificativă, deoarece pentru asemenea funcții se folosesc alți termeni lexicali slavi (храбр, юнац), constituiau deci în vremurile marelui voievod o categorie social-ostășească separată, în afara boierimii menționată independent. Ei nu erau nici simpli ostași a căror bravură este și ea subliniată de text (Воиска добра и храбра), și nici măcar călăreți (храбри и юнаци хусаре) ale căror virtuți militare sînt și ele subliniate.

Precedența acordată în textul letopisețului „vitejilor“ asupra „boienilor“ se explică, desigur, ca și ignorarea lor în actele de cancelarie, prin natura specială a celor două categorii de izvoare. Din considerarea tăcerii actelor de cancelarie, înțelegem și conchidem că „vitejii“ timpurilor marelui voievod nu au făcut parte, cel puțin sub aspectul propriu actelor de cancelarie, din societatea feudală care

⁵⁹ M. Costăchescu, *Documente înainte de Ștefan cel Mare*, I, p. 40, nr. 13.

⁶⁰ P. P. Panaitescu, *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI*, p. 10/19.

⁶¹ *Ibidem*, p. 12/21.

⁶² *Ibidem*, p. 9—18.

s-a reflectat în urice și în celelalte documente ale cancelariei domnești. „Vitejii“ nu au fost nici sftnici domnești și nici nu au participat la divanele voievodului ca „vitejii“ lui Bogdan „Descălecătorul“, care au fost și mari proprietari de sate.

Letopiseșul, povestind evenimentele timpurilor, pentru a pune în evidență și a perpetua măreția faptelor lui Ștefan cel Mare, a cuprins între ele și creările de „viteji“, deoarece acest fapt constituia în mentalitatea medievală rostul suprem al unui suveran feudal independent. Cazimir al IV-lea a înarmat un număr de moldoveni, făcându-i cavaleri cu ocazia jurământului de credință ce i-a depus voievodul Moldovei la Colomeea (1485), recunoscându-i-se vasal⁶³. Prin acest act feudal se sublinia, o dată cu vasalitatea voievodului, și dependența Moldovei și a întregii sale lumi feudale reprezentate de cavalerii înarmați de regele polonez. În perspectivele indicației acestui fapt, instituirea de „viteji“ de către Ștefan cel Mare la 1497, cu ocazia prăznuirii înfrîngerii regelui polonez Ioan Albert, constituie și ea un act de afirmare a demnității sale suverane, eliberându-se prin el de umilița căreia trebuise să se supună la Colomeea. De asemenea, pentru justa interpretare a ceremoniei similare de la 1481 trebuie evocată și înfrîngerea „vitejilor“ Țării Românești în războiul purtat de marele voievod al Moldovei împotriva lui Țepeluș, fapt pe care letopiseșul îl notează semnificativ⁶⁴.

Deși izvorul narativ, letopiseșul atât de concis permite totuși descifrarea naturii politice a creării de „viteji“, el nu spune nimic, nici despre personalitatea acestora și nici despre locul lor social-economic în societatea feudală. Singurul mijloc prin care s-ar putea ajunge la descifrarea rolului și locului lor în societatea moldovenească a celei de a doua jumătăți a veacului al XV-lea constă în confruntarea numelor personalităților „vitejești“ tradiționale cu cele ce apar în documentările scrise feudale ale aceluiași vremuri.

Tradiția orală a reținut nume de „viteji“⁶⁵; reamintim dintre aceștia câțiva: Cudalbu, Stan Posadnicul, Văsoi, Corlat, Mircea Ciuescu, Dărman, Crasnaș, Frîncu etc. a căror existență autentică este documentată de datele furnizate de numeroase urice⁶⁶. Între aceste persoane se pot identifica și înalți sftnici, cum a fost Crasnaș⁶⁷, și proprietari ai mai multor sate, cum a fost Corlat⁶⁸, dar și oameni necunoscuți, care apar în urice o singură dată, cu ocazia dăruirii lor pentru vitejie, dispărînd apoi. Moșia dăruită lor dispare și ea din circuitul feudal, reapărînd mult mai târziu sau numai în zilele noastre ca așezare moșnenească. Acesta este cazul pămînturilor dăruite lui Cudalbu și Văsoi.

O indicație clară asupra mobilului care a determinat în asemenea cazuri dăruirea voievodală, despre care se știe că a fost destul de zgîrcită cu dăruirile de sate către boierii săi, o permite cazul lui Văsoi. Acesta a fost dăruit de marele voie-

⁶³ Arhiva istorică a României, I, 2, București, 1865, p. 23.

⁶⁴ P. P. Panaitescu, *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI*, p. 8—17.

⁶⁵ S. T. Kirileanu, *op. cit.*, nr. 138, 123, 144, 146, 48, 131, 124, 154.

⁶⁶ M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, I, nr. 23, II, nr. 63; I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, nr. 24, I, nr. 105, indice de nume sub Crasnaș, I, nr. 207, II, nr. 84.

⁶⁷ I. Bogdan, *op. cit.*, indice de nume.

⁶⁸ *Ibidem*, I, nr. 105.

vod la 12 ianuarie 1495 printr-un uric dat la Vaslui cu ocazia împlinirii a două decenii de la lupta de la Racova, zi despre care se știe că Ștefan cel Mare a prăznuit-o solemn chiar pe locurile bătăliei de odinioară. Confirmările de proprietate acordate cu aceeași ocazie fiicelor lui Pătru Dărman și Mircea Ciuescu, evocînd moartea vitejească a părinților acestora în același război, explică o dată cu originea tradiției vitejești a părinților lor și aceea a descendenței satelor răzășești respective din dăruirile lui Ștefan vodă și mobilul dăruirii lui Văsoi.

Considerînd deci formele tradiției orale, putem conchide că „vitejii” nu au constituit, nici prin originea lor individuală, nici prin soarta istorică a posterității lor, o unitate social-economică. Într-adevăr, Crasnaș a făcut parte din divanul Moldovei, iar Văsoi a fost din punct de vedere politic un necunoscut iar Corlătenii au rămas din punct de vedere economic un sat boieresc care va intra mai târziu în domeniul mănăstiresc, în vreme ce așezarea de la Cudalbi se va preface într-un sat răzășesc.

Se știe din sumarele, dar sugestivele indicații ale letopisețului că „vitejii” moldoveni au fost „instituiți” în cadrul unor ceremonii feudale. Letopisețul utilizează termenul „postaviti”⁶⁹ care corespunde termenului francez *adouber*. Dacă ceremonialul evocă practica generală a creării cavalerilor, „vitejii” lui Ștefan cel Mare nu au avut nimic comun cu cavalerii epocii lui Carol cel Mare, cărora le-au corespuns aceia ai lui Bogdan „Descălecătorul”, creați evident la curțile maghiare. Dar în veacurile XIII—XIV, nici în Occident, „cavalerii” nu mai corespundeau social unui nobil, unui dregător feudal. Instituția după ce contribuise la crearea, sub umbra lui Carol cel Mare, a unei nobilimi de spadă, sfîrșise prin a cuprinde, alunecînd pe funcțiunea sa vitejească, chiar și în Occident, nenobili și dobîndise o formă nouă, a cărei bază nu sta în originea socială a cavalerilor, ci din nou în vitejia individuală.

Aceasta este principial perspectiva în care trebuie înțeleasă crearea de „viteji” de către marele voievod moldovean. Ni se pare deci evident că Ștefan vodă creînd „vitejii” nu făcea decît să doteze realități voinicești locale cu forme feudale, utilizînd fastul cavaleresc care îi era plăcut, precum indică bogăția plastică a culturii vremurilor sale. Aceasta este principial perspectiva în care trebuie interpretate instituirile de „viteji” din zilele sale.

Într-adevăr, acele ceremonii au făcut parte din complexul de măsuri social-economice și politic militare care s-au impus lui Ștefan în momentul atacării Moldovei de către turci. După cum am mai arătat, împotriva atacului acestora, oștirile feudale ale boierilor nu mai erau suficiente din punct de vedere militar, iar boierii, ei înșiși, nu înțelegeau rosturile rezistenței, turcii pîrînd că nu le amenință drepturile lor economice⁷⁰. Creările de „viteji” au constituit faza superioară, spectaculară, a chemării la îndatoriri militare a țărănimii satelor libere a căror înstrăinare în folosul boierimii a fost sistată de voievod. Primei faze a măsurilor social-economice cu substrat ostășesc i-au corespuns revivificarea

⁶⁹ P. P. Panaitescu, *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI*, p. 10.

⁷⁰ Barbu T. Cîmpina, *op. cit.*, p. 74 și urm.

și rosturile „răzășești“ ale vieții satelor libere. Din cea de a doua a rezultat între lumea boierească și aceea a maselor populare, categoria social-economică a „vitejilor“, care s-a prefăcut, evoluând, în momentul în care apărarea Moldovei a încetat în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, în aceea a „curtenilor“ ori „slujitorilor“. Într-adevăr, urmașii „viteazului“ lui Ștefan cel Mare, Avram Huiban⁷¹, plâsmuind pe la 1610 uricul de danie de la voievod⁷², se considerau prin moștenirea strămoșului lor „curteni“.

Deci încetarea dăruirilor domnești a satelor libere către boieri, informațiile lui Dlugosz despre recrutările de țărani în armata marelui voievod constituie baza de fapte locale pe care trebuie să se încerce descifrarea esenței economic-sociale a „vitejilor“ și raporturile lor cu lumea răzășească.

D. Ciurea⁷³ socotește că „vitejii“ lui Ștefan cel Mare trebuie priviți în perspectivele acelor „*kmetho factus miles*“ care se recrutau în Polonia din rândurile membrilor liberi ai opoalelor. Ștefan „tindea astfel — afirmă D. Ciurea — să pună bazele unui *Ritterstand*, categorie inferioară a nobilimii“. Concluzia autorului — susținută de informațiile lui Dlugosz, deja citate, ca și de cele ale lui Cromer⁷⁴ — concordă cu fapte cunoscute și semnalate de Nicolae Costin⁷⁵ care a scris că „ridicat-au Ștefan vodă pe mulți la statul de nemeș pentru vitejie“.

Modelul polon la care s-a gândit și Gr. Nandriș⁷⁶, citind etimologic în fața răzeșilor pe rycevczi polonezi, a putut constitui într-adevăr unul din factorii secundari ai inițierii procesului de creare a instituției românești a „vitejilor“, dar nu are nimic comun nici cu structura sa economică, nici cu baza ei socială.

De aceea, pentru a se putea determina baza social-economică a „vitejiei“ — care nu poate fi despărțită de „răzășime“ și deci de viața obștilor sătești — trebuie să ne adresăm, comparativ, la documentări ce pun în evidență existența și viața altor obști ostășești medievale, și anume a celor de pe aria noastră de existență sud-est europeană, în lumea balcanică, în al căror stil de viață s-au semnalat deja valori social-economice similare celor românești⁷⁷.

N. A. Constantinescu⁷⁸, luând în considerație, în primul rând, regimul proprietăților de pământ — individual sau colectiv — a evocat comparativ situații și fapte bizantine, care pun în evidență specificitatea și vechimea sud-est europeană a ostașilor ce trăiau în colectivități agrare privilegiate economic.

⁷¹ S. T. Kirileanu, *op. cit.*, nr. 119, p. 276.

⁷² Const. Solomon, *op. cit.*

⁷³ Situația internă a Moldovei în epoca lui Ștefan cel Mare, în „Studii“, X, 1957, pp. 71—73, nr. 6.

⁷⁴ *De origine e rebus gestis polonorum*, Basel, 1558, p. 635.

⁷⁵ *Letopisețul Țării Moldovei...*, ed. Ioan Șt. Petre, București, 1942, p. 286.

⁷⁶ Răzeș, despre cuvânt și instituție, în „Revista filologică“, I, 1939, p. 325.

⁷⁷ P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească...* p. 51.

⁷⁸ *Chestiunea celei mai vechi organizații ostășești la români. Viteji și armanii*, București, 1945.

Const. Jireček⁷⁹ a atras atenția asupra existenței satelor voinicești bulgare, specific geografic regiunile muntoase, Rhodope, Sredna Gora și Stara Planina și mai ales marelui drum militar otoman ce străbătea ținuturile bulgărești, atingând Dunărea pe teritoriul Krajnei timocene, pe care s-au conservat, până în cel de al XIX-lea veac, ținuturi autonome organizate voinicește. Aceluiași tip de așezări umane i-au aparținut și satele armatele din Epir.

Comunitatea dintre aceste așezări o constituie, în afara misiunii lor militare, misiune auxiliară în sistemul ostășesc otoman constând în paza drumurilor și asigurarea transporturilor, temelia economică pe care stătea viața obștilor respective, obști cărora privilegierea împăratească le-a asigurat conservarea și perpetuarea istorică a felului de viață local, fel ce le-a deosebit de soarta raialei bulgare.

Satele voinicești bulgare, desigur similare celor semnalate la slavii de sud încă de pe la jumătatea secolului al XV-lea de Mihail din Ostrovica⁸⁰, au fost așezări libere și pe deplin stăpîne pe pământurile lor, situație care le deosebea atât de raia, cât și de posesiunile timarioților musulmani, ale căror feude le aparțineau numai pe durata viețuirii lor, netransmițându-se și urmașilor. Satele voinicești erau conduse autonom pe baza dreptului consuetudinilor al obștilor sătești. Conduse de șefi locali, ce aveau atribuții militare (voievozi, cneji, bajraktari), satele voinicești aveau obligația de a da puterii otomane periodic un număr de ostași călări. Obligațiile lor, în care intra alături de paza drumurilor și întreținerea lor, erau astfel organizate, încât în orice situație — cu excepția ivirii dușmanilor chiar pe propriul lor teritoriu, când toți voinicii trebuiau să se alăture armatelor turcești — viața economică normală a regiunii putea continua nestinșgherită⁸¹.

Existența privilegiilor împăratești care stau, după indicațiile tradițiilor locale la originile voinicimii bulgare, este confirmată de cele dintâi cercetări istorice otomane⁸², ca și de conservarea unor hanum-nameuri din veacul al XVI-lea. Voinicia bulgară a fost creată după știrile izvoarelor narrative turcești de sultanul Murad I (1362—1389), fiind legată de tradițiile orale bulgare, fie de faptele unui sultan care stăpînea de la Adrianopol, deci înainte de anul 1453 (tradiția satului Koprivistița), fie de transmisiunile lui Mohamed I — 1451—1481 — (tradiția satului Panagjuriște).

Privilegierea de către sultani a unor sate a diferențiat viața acestora de cele ale raialei, dotându-le cu o temelie economică superioară, în schimbul îndatoririlor militare la care le-a obligat. Astfel au fost prefăcute în Balcani, ca și în ținuturile Krajnei timocene, ori în Epir, un număr de sate în centre militare pe de o parte, iar pe de alta, în așezări cu importanță economică, care au devenit

⁷⁹ *Geschichte der Bulgaren*, Praga, 1876, pp. 452—455.

⁸⁰ *Glasnik učnog društva XVIII*, Belgrad, 1865, p. 176.

⁸¹ Vezi Bibliografia pentru situația economică a satelor voinicești sud-slave la C. Truhelka, *Historična podloga agrarnog pitanja u Bosni*, în „Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovine“, XXVII, Sarajevo, 1915, p. 157.

⁸² Y. Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, I, Pesta, 1827.

mai târziu baze de efervescentă, ba chiar pe urmă și de rezistență, prin haiducii și klefții pe care îi adăposteau. Aceste sate au constituit în secolul al XIX-lea focarele luptei pentru eliberare, precum și centrele de eflorescență culturală ale conștiinței naționale.

Pentru cunoașterea caracterelor satelor voinicești bulgare, pe care le socotim, prin stilul lor de viață, similare celor moșnenești-răzășești românești, este necesar să formulăm, cel puțin câteva considerații asupra suprastructurii lor culturale. Voinicii bulgari de la Koprivistița s-au pretins, ca și răzeșii moldoveni, descendenții unui neam feudal, iar cei de la Cepino se credeau urmașii unei așezări ostășești distinsă pentru vitejie⁸³.

Caracteristica comună a suprastructurilor tuturor ținuturilor sud-est europene pe care s-a înfiripat stilul de viață voinicesc (vitejesc) — din Epir pînă în Moldova, cuprinzînd ținuturile sud-slave bulgare și bosniace — o constituie vigoarea tradițiilor locale, cărora li s-a alăturat o puternică eflorescență epică.

Fondul de tradiții bulgare ale satelor voinicești nu a atins, indiscutabil, puternica eflorescență la care s-au ridicat în Moldova satele răzășești-vitejești ale lui Ștefan cel Mare; dar nici în Țara Românească, unde în secolul al XV-lea au existat, de asemenea, viteji și moșneni nu s-a produs o eflorescență similară a acelorași tradiții, cărora în schimb le corespunde o bogăție de tradiții epirote. Faptele sînt explicabile. Au contribuit în Moldova personalitatea majoră a voievodului moldovean și importanța luptei sale împotriva turcilor, care sînt situate la bulgari în fața rolului minor pe care l-au deținut satele voinicești locale în serviciul turcilor. Această discrepanță, pe care aci o enunțăm numai, a fost suficientă pentru a crea situația locală și astăzi o poate explica. Acestei prime constatări i se adaugă o a doua, pe care, de asemenea, aici nu facem decît să o enunțăm. Ne referim la bogăția materialelor folclorice bulgare, înregistrate la jumătatea secolului al XIX-lea, mai ales pe teritoriul satelor voinicești bulgare; aceasta nu a permis să se dea aceeași atenție înregistrărilor, observării și cercetării tradițiilor locale care probabil că au abundat și ele pe aceleași teritorii, dar asupra cărora s-a trecut ușor din cauza lipsei lor de valoare artistică⁸⁴.

În perspectiva faptelor și situațiilor sumăr evocate în excursul prezent pentru a situa faptele moldovenești — crearea de viteji nu numai în cadrul general istoric al vremurilor medievale, ci și în cel local, sud-est european, — care i-a fixat configurația, ne reîntoarcem la obiectivul central al preocupărilor noastre, adică la analiza felului în care răzeșii-viteji își vedeau locul ce-l dețineau în societatea moldovenească a secolului al XVII-lea, precum și rosturile lor din timpurile lui Ștefan cel Mare.

⁸³ C. Jireček, *op. cit.*, pp. 322, 452—456.

⁸⁴ Exemplificăm citînd aci numai tradițiile ținutului Samokov în care s-au reflectat vremurile rezistenței, cu ajutor românesc și bulgar, a pretendentului turc Muza, corcotate de noi într-un studiu despre *Epica țarului Sisman și ideologia vremurilor lui Paisie de la Hilandar*, (manuscris).

Uricul lui Avram Huiban⁸⁵, la care revenim acum, este evident fals. El este, după cum am mai spus, o plăsmuire de la începutul veacului al XVII-lea, vremuri care au însemnat un mare asalt al boierimii împotriva satelor răzășești. Momentul plăsmuirii este indicat de utilizarea în textul uricului a termenului ostășesc „dărăban“, impropriu pentru epoca lui Ștefan cel Mare, dar potrivit veacului al XVII-lea. Importanța acestui act stă tocmai în faptul că, fiind un falsificat, constituie totuși o documentare autentică pentru problemele vitejiei și răzășiei, în perspectivele pe care evoluția acestor instituții le atinseseră la începutul veacului al XVII-lea.

Plăsmuirea cuprinde alături de formule împrumutate documentelor domnești dintre care cităm : „i-am dat (acest) uric“, „această moșie să fie pentru el, copiii, frații lui, nepoții, strănepoții... și pentru tot neamul lui, neclintit în veci...“ și formule populare, de ținută etnografică, care evocă vremurile vieții obștilor primitive sătești prefeudale de pildă : „pînă unde va merge vita în șase luni de vară (păscînd)“ etc.

Trecînd peste asemenea fapte, atragem atenția asupra transmisiunilor autentice cuprinse în uric : răsplătirea lui Avram Huiban pentru vitejie prin trecerea sa între „călărași“, știre care este confirmată de informațiile deja citate din Dlugosz despre reorganizarea armatei moldovene de marele voievod — și așezarea viteazului în atînnare de curtea domnească de la Vaslui, prevedere care lămurește o dată cu originile și îndatoririle „curtenilor“, cunoscuți ca instituție medievală moldovenească lui D. Cantemir⁸⁶, aceștia fiind deci urmașii vitejilor de proveniență răzășească, răsplătiți de marele voievod și încadrați în serviciul curților sale.

O dată cu această precizare, tradiția produce și altele care lămuresc natura social-economică a răzeșilor și raporturile lor cu instituția „curtenilor“ : moșia fiind acordată viteazului cu drept de „răzășie“, este evident că această prevedere se referă la o instituție situată ideologic în afara stilului de viață și dreptului feudal, la o instituție tradițională prefeudală revivificată de politica militară a lui Ștefan cel Mare. Trecerea lui Avram Huiban în rîndurile „curtenilor“ dovedește, pe de altă parte, nu numai că „vitejii“ constituiau o categorie de țărani liberi privilegiați, ci și raporturile sociale dintre ei și răzășime, de vreme ce ambele categorii, și răzășii și vitejii se bucurau de dreptul de a stăpîni pămînturile cu „drept răzășesc“.

⁸⁵ Iată un fragment din textul publicat de Const. Solomon (*Monografia comunei rurale Avrămești din plasa și județul Tutova*, p. 4) : „Cu mila lui Dumnezeu, eu Ștefan vodă, domnul Țării Moldovii înștiințăm cu această carte a noastră pe cine o va vedea sau auzi, cum acestui adevărat Avram Huiban i-am dat în susul Bîrladului, la apa Mărului, valea Cornilor de arce, unde este judele Sion, i-am dat lui acest uric cu dreptul de răzășie, însă atînnare de la curtea noastră de la Vaslui, pentru vitejia lui în bătălia cu turcii din susul Vasluiului ; cunoscîndu-l darăban de munte l-am făcut călăraș să nu plătească bir. Această moșie să fie pentru el, pentru copiii lui, pentru frații lui, nepoții, strănepoții lui, pînă unde va ajunge vita în șase luni de vară, și pentru tot neamul lui, în veci, neclintit în veci...“

⁸⁶ *Descrierea Moldovei*, București, 1907, p. 207. Curtenii constituiau, după afirmația cărturarului, cea de a doua stare a boierimii moldovene care își stăpîneau moșiile în schimbul unor obligații de serviciu.

Existența în secolul al XVII-lea în Moldova a „dreptului răzășesc“, coexistând cu cel feudal, concordă cu prevederile unor hrisoave muntene din același timp care recunosc unor sate moșnenești privilegii similare. Cităm hrisovul acordat de Radu Mihnea moșnenilor satului Sopîrliga la 24 octombrie 1614⁸⁷, în urma uzurpării de către Mihai vodă Viteazul a drepturilor de proprietate asupra moșiei satului lor. Actul domnesc declară lămurit și categoric: „De aceia am dat și domnia mea satului Sopîrliga și tuturor moșnenilor satului... ca să le fie satul lor cu tot hotarul ocină, dedină și ohabă lor și fiilor și nepoților și surănepoților lor“.

Termenul „ohabă“⁸⁸ a avut în acest timp funcția de a preciza juridic proprietatea perpetuă a obștii țărănești asupra moștenirii strămoșului tradițional, stăpânire pe care nu o putea cuprinde simpla amintire a „ocinei“, într-un regim juridic al proprietății care cunoștea instituția „prădalicea“⁸⁹. Într-adevăr, un alt hrisov al aceluiași Radu Mihnea voievod⁹⁰ precizează că moșia satului Apele vii să fie „moștenire ohavnică“ și „prădalică“ să nu fie, părțile rămase fără moștenitori să fie a „celor rămași“.

Utilizarea acestor formule precizează natura privilegiului esențial al „dreptului răzășesc“, recunoscut moșnenilor în raport cu practicile și formulele juridice ale lumii feudale românești. Ea înseamnă stăpânirea perpetuă a întregii moșteniri a obștilor sătești, comunitatea răspunzând către domnie de toate obligațiile fiscale pentru toate pământurile obștei.

Conținutul juridic al „dreptului moșnenesc (răzășesc)“ este clar arătat de hrisovul din 7 mai 1613 dat moșnenilor cîmpulungeni. Reproducem în cele următoare principalele prevederi ale acestui document de privilegiere: „...de se va întâmpla unuia dintre dînșii, adică dintre moșneni, de-i va rămîne lui măcar moșie după moartea lui, casă ori loc la oraș, ori delniță la cîmp, sau vii, măcar fie orice ar fi, cu acestea nici un amestec sau treabă să n-aibă nici domnia mea, nici pîrcălabii de oraș nici nimeni din boiari, nimeni nici un om. Alta, iarăși să nu fie volnic nici un boier, nici sluga domniei mele, măcar loc, măcar moșie, ori casă sau loc la oraș, sau delniță la cîmp, măcar vie orășenească, măcar orice ar fi, ci numai orășenii să fie volnici ce vor să vrea ei cu acea moșie. Iar de va fi datorat vreun moșnean vreunui boiar ori altui om de țară, de se va întâmpla acelu om moarte... să nu lase moșia lui vînzătoare, iar de nu va putea birui să plătească acea datorie, datornicii să nu fie volnici să vînză, ci tot să (se) vînză la orășani... iar pentru rîndul judecăților orașul să n-aibă nici un amestec, sau să strice judecata lor (a moșnenilor), ci tot legea și judecata lor să fie stătătoare, precum mai înainte vreme, cum a fost obiceiul din bătrîni“...

⁸⁷ D. I. R., sec. XVII, B. *Țara Românească*, vol. II, p. 332, doc. nr. 295; formula este utilizată și în numeroase alte hrisoave similare din care cităm: *Ibidem*, nr. 304, p. 338, nr. 302, p. 340, nr. 318, p. 363 etc.

⁸⁸ V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, București, 1957, p. 302.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 314.

⁹⁰ *Magazinul istoric pentru Dacia*, II, 1846, p. 267.

Iată deci că „dreptul răzășesc“ (moșnenesc) invocat de plămuitorul uricului lui Avram Huiban corespunde unei autentice realități istorice, pe care, așa cum dovedește hrisovul muntean citat, societatea feudală a secolului al XVII-lea o recunoștea în Țara Românească și o întărea prin actele sale de cancelarie.

Informațiile uricului publicat de Const. Solomon sînt, și în ceea ce privește „curtenii“ nu numai clare și certe, ci și tot atît de autentice. „Curtenii“ secolului al XVII-lea au fost, ca și Avram Huiban și urmașii lui, din punct de vedere social-economic „răzeși“, adică țărani liberi, descendenți ai membrilor obștilor sătești primitive, răsplătiți pentru „vitejie“ de Ștefan cel Mare. Social, știrea ridicării lui Avram Huiban între călărași și curteni evoca nota cronicarului Nicolae Costin⁹¹, în care se povestește ridicarea de către marele voievod pentru bravură ostășească, a multor luptători din „prostime“ la statul de „nemeș“.

Din punct de vedere cultural, informația lui Nicolae Costin coincide cu indicațiile versurilor colindului laic. Cercetarea critică a formelor acestui gen poetic oral specific secolului al XV-lea dovedește că formele lui au format inițial suprastructura epică a unei părți a lumii populare care, intrînd în serviciul ostășesc, a reușit să-și creeze o situație social-economică care o diferenția de „prostime“ fără să o asimileze societății boierești⁹².

Corelația dintre termenii „curtean, călăraș, viteaz și răzeș“, care poate lămuri și ea un important capitol al istoriei sociale a lumii moldovenești din veacurile XV—XVII, este și ea confirmată de un alt document, de astă dată autentic, de la începutul aceluiași veac al XVII-lea, dovedind astfel că plămuirea uricului lui Avram Huiban a reflectat stările autentice moldovene de la începutul aceluiași secol. La 20 noiembrie 1606⁹³, Simion Movilă acordă lui Toader din Todirești, sat de răzeși⁹⁴, deci unui răzeș, scutire de slujba de curtean.

Constatăm deci că în momentul în care boierimea moldoveană se eschivase de la purtarea războiului împotriva turcilor⁹⁵, Ștefan cel Mare a trebuit să-și bizuie apărarea pe energiile țărănimii încă libere, adică ale cărei sate nu fuseseră dăruite boierilor. El a apelat la țărănime, acționînd în concepții cavale-rești, dar în formele „voinicesti“ sud-slave în care aceste concepte au intrat în contact cu lumea românească. Privilegierea economică a răzășimii care locuia acele sate încă libere, adică dependente direct numai de domnie, act politic similar drepturilor acordate și satelor boierești, dar de care se bucurau numai posesorii feudali ai acestora, corespundea firesc efortului militar ce se cerea locuitorilor acestor sate.

⁹¹ *Op. cit.*, p. 286.

⁹² Probleme cercetate în studiul nostru în manuscris despre *Colindul laic*.

⁹³ D. I. R. sec. XVII, A., vol. II, p. 74, nr. 82.

⁹⁴ *Marele Dicționar geografic*, V, p. 627.

⁹⁵ M. Costăchescu, *Documente înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 797, nr. 233.

Acesta a constituit punctul de plecare pe care s-a dezvoltat, pe de o parte, faima folclorică a marelui voievod, iar pe de alta, baza ostășească a glorioasei sale domnii.

Crearea și răsplătirea „vitejilor” — care au lăsat transmisiuni și în poezia colindelor laice muntene⁹⁶ — constituie numai calea pe care Ștefan vodă și-a creat o lume de slujitori, o categorie inferioară a boierimii, un adevărat „Ritterstand” precum a calificat-o D. Ciurea.

Dar nu numai în Moldova, în cel de al XV-lea secol, domnia pusă în fața luptei cu turcii a trebuit să recurgă la utilizarea energiilor maselor populare. Iancu de Hunedoara a bizuit apărarea împotriva tuncilor și chiar războiul său ofensiv pe energiile țaranilor români ai satelor transilvănene⁹⁷, iar în Țara Românească la aceeași energie a recurs și Vlad Țepeș, urmînd, desigur, exemplul tatălui său. Existența „vitejilor” Țării Românești semnalată de detopisețul lui Ștefan vodă, precum și indicațiile colindelor laice muntene deja citate vor putea completa, în alte cercetări speciale, cercul studiilor ce vor pune în lumini juste contribuția lumii populare românești la constituirea slavei celui de al XV-lea veac românesc.

Faima răzășesc-vitejească a lui Ștefan cel Mare, analizată de noi în cele precedente, și transmisiunile întregii sale poetici, feudale și populare, constituie împreună formele colindelor laice muntene, forme epice de manifestare literară proprie secolului al XV-lea, și *Povestirile* despre Vlad Țepeș, ansamblul de manifestări literare din a căror cercetare va reieși în întregime imaginea culturii orale românești din cel de al XV-lea veac.

⁹⁶ Să se vadă numeroasele colinde laice citate și cercetate în studiul nostru în manuscris despre *Colindele laice bulgaro-române* și mai ales *Colindul Șoimului* (G. De m. Teodorescu, *Poezii populare românești*, p. 62, nr. 48) care are numeroase variante și forme, precum și versuri în care se întrevăd cu claritate atât natura profesională a acelor voinici, cât și practicile răsplătirii lor de către domnie.

⁹⁷ Problemă cercetată în studiul nostru despre *Faima balcanică dunăreană și românească a lui Iancu de Hunedoara*.